

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация на Павлина Стефанова Върбанова за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ СЛАВЯНСКИЯТ ПРЕВОД НА ПАНДЕКТИТЕ НА АНТИОХ.
ЕЗИКОВИ АСПЕКТИ

доц. д-р **Мария Спасова**

1. Актуалност на темата

Научните проблеми, заложи в дисертационното изследване, са *актуални* и *значими*. Формулировката на темата звучи традиционно, но изследването на кирилския препис Воскр. 30п от глаголическия старобългарски превод се основава на нов *подход*, нова *методика* и нови *принципи*. Освен на *синхронно*, езикът на преписа се проучва и на *диахронно* равнище: преписът от XI век не се атрибутира априори към архетипа на превода, а се изследва неговата история в обратна посока – търсят се следи от езикови иновации, внесени в превода при продължителното му тиражиране повече от един век в българска езикова среда преди появата на руската му рецепция. Именно този ракурс в дисертационната разработка е *новаторски* и тепърва ще бъде прилаган в бъдещите славистични изследвания на старобългарските преводи, запазени единствено в ранни руски преписи от XI-XII век.

2. Степен на научна осведоменост по основните проблеми на изследването

Изследването не е повторение на известни вече научни тези и становища, защото критичният преглед на научната литература и списъкът от 226 цитирани заглавия доказват строгия научен подход и стремежа на авторката да търси нови аспекти на проблема, които да подкрепя с нови езикови факти.

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Цитирането на научната литература е коректно и прецизно, а оформлението на библиографския апарат е по модел, възприет от съвременните славистични проучвания.

3. Методика на изследването

Основният метод, приложен в изследването, е *индуктивният*. Чрез *синхронния* и *диахронния* метод се установяват архаичните и иновационните граматични черти на текста, както и хронологичното наслоение на лексикални пластове. *Сравнително-историческият* метод позволява да се открият специфичните български езикови черти в руския препис. *Статистическият* метод е използван при групирането и анализа на лексиката. Основни *принципи* на изследването са *изчерпателност на ексерпцията* и *систематизация* на езиковия материал.

Използваните методи и принципи на научно изследване са спомогнали работата да придобие стройна *структура* и ясна *композиция*. Езиковите факти към отделните части на дисертацията са организирани и систематизирани по предварително уточнени *критерии*. В търсенето на обективен отговор при анализа на езиковите категории не се селектират „подходящи“ доказателства за предпоставена работна теза, а се подхожда *обективно*.

4. Характеристика и оценка на дисертационната разработка

Дисертационният труд с общ обем 345 стр. включва **Увод**, **две глави**, **Заклучение**, **Научна литература** и **Приложение - Словник** на пълнозначните думи в *Пандектите на Антиох*.

Славянският превод на *Пандектите на Антиох* (нататък *ПА*) почти два века трайно привлича вниманието на учените. През XIX век византолозите съсредоточават интереса си върху проучването на гръцката ръкописна традиция на Пандектите на монаха Антиох, а славистите изследват славянския им превод по най-ранния запазен препис от XI в *Воскр.* 30п. (нататък *Воскр.*). През XX век цялостно текстологично и лингвистично изследване на *ПА* през 1989 е направено от Й. Поповски, който издава и текста на славянския превод по *Воскр.* Той сравнява известните кирилски преписи на глаголическия превод и достига до извода, че изолираните разночетения са резултат от трансмисията, а не от редактиране на

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

превода. И ето че през ХХІ век се появява настоящото изследване на *ПА* по *Воскр*, в което се поставят цели и задачи, различни от традиционните за лингвистиката проучвания на този ценен за славистиката текст. Както отбелязва Павлина Върбанова, досега в славистиката липсва „цялостно лингвистично проучване, в което текстът на *ПА* по най-стария препис да се анализира едновременно на различни езикови равнища (лексика, словообразуване, морфология, синтаксис) и на тази основа да се извлекат аргументирани доказателства за езиковия ареал, в който е възникнал преводът“ (с. 7).

Уводът е кратък - 13 страници. В него е включена културно-историческа справка за монаха Антиох и за неговия сборник *Πανδέκτες τῆς ἁγίας γραφῆς* - *Извлечения от Свещеното писание*, познат в науката като *Пандектите на Антиох*. Посочва се, че за разработката на темата се ползва печатното издание на *ПА* по *Воскр*, дело на Й. Поповски, но че са взети предвид всички корекциите, внесени от Цветанка Ралева в електронното издание <http://www.hf.ntnu.no/SofiaTrondheimCorpus/index2.html> = <http://bit.ly/cLtO8f>.

Целта на проучването е формулирана конкретно и точно: да се провери дали в текста на превода за повече от един век при тиражирането в българска езикова среда до усвояването му в руската ръкописна практика са били внесени езикови иновации на лексикално и на морфо-синтактично равнище.

Задачите, които си поставя авторката, са структуриращи за съдържанието на двете основни глави на изследването.

Първа глава (с. 14-135) е посветена на лексикалните аспекти. Още преди да започне работа по темата, П.Върбанова беше изработила речник-индекс на всички пълнозначни думи от *ПА*, като речниковата статия включва *семантика на думата, гръцкото ѝ съответствие, фреквентност, фразеологизми* (познавам лично речник-индекса). Именно този речник-индекс е в основата на реализираните принципа за *пълнота* и *системност* в лексикалното проучване. Въпреки че в **Увода** П. Върбанова заявява несъгласието си с традиционното становище, че лексикалният критерий е основен и решаващ в текстологичните проучвания, тя посвещава първата глава от дисертацията си

Инвестира във вашето бъдеще!

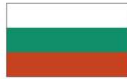

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

именно на лексикалните проблеми. Прилага методиката за групиране на лексемите по предварително зададени параметри, която е актуална за славистичните проучвания през последните десетилетия. Първа глава е структурирана по три основни параметъра: според *честотата на употреба* в *ПА*, в старобългарския ръкописен канон, в ранни старобългарски преводи, запазени в късни преписи, в съвременния български език; според *морфемната структура на думата* – словообразователна синонимия и сложни думи; според *произхода на думата* – неславянска лексика (гръцки, прабългарски и латински думи).

Първата лексикална група са **редките думи**. Авторката уточнява, че те са маркер за отношението между *ПА* и други ранни славянски текстове, че имат отношение към историята на превода и че дават информация *кога* и *къде* е възникнал преводът и какви са особеностите в идиолекта на преводача (с.14). Статистическите данни са прецизно изготвени и точни. В подгрупата на редките думи в *ПА*, които се пазят и в съвременния български език, са посочени 69 лексеми. Отбелязва се, че някои от тях само формално съвпадат с думите от съвременния български, но семантично са развили ново значение. С три примера на *hарах legomena* от *ПА* подгъпсати, -пишж (*ὑπογράφειν*), *приплатати*, -уџ (*ἐπιδακρύειν*), *ѳдинакѳъ* (без гр.) се илюстрира промяната на семантиката им в съвременния български. Лексемите от тази подгрупа следва да бъдат проучени задълбочено в специално изследване, тъй като процесът на промяна в значението има отношение както към проблемите, свързани с *развитието на семантиката* на думите, така и към проблема за очертаване на *пѳтищата* и *начините* за обогатяване на речниковия фонд на книжовния български език. Втората подгрупа на редките думи, които се съдържат единствено в *ПА* и които не са запазени в съвременния български език, са 672. Те са особено ценни като компонент от бъдещия исторически речник на българския език. Изводът на П. Върбанова от проучването на редките думи е, че се потвърждават наблюденията на славистите за „наличие на архаичен и на по-нов лексикален пласт, свързващ славянския превод с преславската книжнина“ (с. 31). Малко декларативно (и не

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051P0001-3.3-04-0011

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

безспорно) е обобщението ѝ, че „славянският превод на *ПА* е най-ранният (засега) текст, в който са регистрирани немалко думи, съхранени в съвременния български език“.

Като втора група лексеми са изследвани **словообразователните синоними** (с. 32-66). Теоретичната основа за класификацията и анализа им е възприета от трудовете на Р. М. Цейтлин, според която словообразователните синоними са „думи с еднакво лексикално значение, образувани от един и същи корен с помощта на различни афикси“. При анализа на словообразователната и морфемната структура на думите се позовава на най-новото монографично изследване на В. С. Ефимова, но познава и отделни публикации на български и чужди слависти. Лексемите са представени според лексикално-граматичната си категория.

Съществителните, словообразователни синоними, са разделени в шест подгрупи и са систематизирани според морфемния си състав, а не според произвеждащите основи. В някои случаи възниква необходимост да се провери на коя конкретна гръцка форма е еквивалент дадена славянска дума, но без изготвения речник-индекс, в който са дадени и гръцките форми, не е възможно. Предполагам, че авторката ще задълбочи проучването на тази подгрупа след отпечатването му. Подгрупата 1.2 включва съществителни, които са словообразователни синоними, възникнали *с наслагване на суфикси*. Значителна част от примерите включват две лексеми, едната от които е субстантивирано прилагателно, а другата – съществително име. Този аспект е коментиран от П. Върбанова при анализа и обобщението към тази подгрупа и изводът подкрепя мнението на Цейтлин, че „паралелната употреба на субстантивирани прилагателни със суфикс *-иѣ* и образувани от тях съществителни с *-икѣ* е характерна и за езика на старобългарския канон, и за *ПА*“ (с. 139). Употребата на субстантивирано прилагателно и на съществително срещу една и съща гръцка дума е доказателство за промени в езика на превода в българска езикова среда.

Групите на словообразователните синоними **прилагателни**, **глаголи** и **наречия** са разработени изчерпателно и детайлно.

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Изводът на дисертантката, че примерите от тази група илюстрират „ранния етап от развитието на книжовния език, когато морфемната структура на лексемите все още не е стабилизирана, а словообразователните типове все още не са устойчиви спрямо определени лексико-граматични групи и категории“ (с. 65), е верен. Те обаче са доказателство и за протичащите процеси в речниковия фонд на старобългарския език, които винаги са свързани с понятието *време*, т.е. още едно доказателство, че текстът на превода е „живял“ в българска езикова среда. Наличието на архаични думи като *длъжь*, *встоуждь* и *дохаждати*, както и на иновационни черти като предпочитаната употреба на прилагателни имена със суфикси *-ивъ/-ъливъ* и на наречия със суфикс *-ѣ*, свързвани с преславската редакция, са важно свидетелство за промени, внесени в глаголическия текст преди преводът да попадне в Киевска Русь.

В четвъртата част на първа глава са разгледани сложните думи в гръцкия текст и в славянския превод (с. 66-121). Изтъкнато е важното значение на тази лексикална група за решаването на проблемите, заложените като цели и задачи на изследването. Материалът е организиран според ясни критерии в три групи, всяка от които включва по пет подгрупи. Разработката на тази част от първа глава е изчерпателно и детайлно. Много е вероятно за част от сложните думи, за които не е посочено, че се регистрират в други преводни текстове, да се окаже, че се срещат: това е оправдано, като се има предвид голямото количество *composita*.

Последната част от първа глава е посветена на неславянската лексика и включва гръцки, прабългарски и латински думи (с. 122-135).

При анализа на гърцизмите авторката на изследването се придържа към считаната за безспорна теза, че в ранните славянски преводи броят им е по-голям в сравнение с текстовете, редактирани или преведени в Преслав. Гръцките думи в *ПА* са 121. Изработеният речник-индекс е позволил на П. Върбанова да включи допълнителен ракурс в проучването на гърцизмите. Изолирала е група гръцки думи, които имат и славянски еквивалент/и със същото значение. За разлика от Поповски, който счита, че паралелната

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

употреба на гръцка и славянска дума е резултат на преводачески избор, П. Върбанова допуска, че това може да е резултат от частично проведена редакция и че най-вероятно е извършена в преславския книжовен кръг (с. 131).

Прабългаризмите в *ПА* са само 11 и с изключение за глагола *запечатлъвати* са познати от старобългарските текстове. Авторката не е направила опит да обясни този факт, защото всяко обяснение би било в границите на предположенията.

Латинските думи в *ПА* са 26 и принадлежат към най-ранните латински заемки, проникнали чрез преките контакти на славяните с романизираното население на Балканския полуостров. Само 4 от тях - *ванънъ*, *крамольнъ*, *кръститанъскы* и *цѣсаревати* - не се срещат в старобългарския ръкописен канон.

Първа глава е разработена задълбочено и прецизно по принципите *системност* и *изчерпателност*. Обобщенията и изводите след всяка част от съдържанието на първа глава са научно коректни и обективни. Уместно е уточнението, че в отделни случаи П. Върбанова всъщност е постигнала повече, отколкото е представено в изводите и обобщенията. Научната терминология съответства на съвременната терминологична система в най-новите лексикологични проучвания. Стилът е ясен, точен и е на високо научно равнище, а езиковата култура на дисертантката е добра.

Втора глава. Морфо-синтактични аспекти

Тази глава от дисертацията (с. 136-226) е *новаторска* както с подхода, така и с методиката, която се прилага към проучвания материал: старобългарски глаголически превод, за който все още се спори *кога*, *от кого* и *къде* е извършен, който е запазен само в *чужда рецепция*, който досега не е изследван цялостно на морфо-синтактично равнище в „обратна посока“ – от XI век към архетипа на превода. Отчитат се онези морфо-синтактични промени, които са иновационни по отношение на старобългарската езикова норма и които са внесени в текста на превода най-вероятно в българска езикова среда.

В първата част от тази глава се анализират езиковите факти, които доказват действието на две противоположни тенденции - синтетична и аналитична.

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051P0001-3.3-04-0011

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Морфологичният материал от *ПА* частично илюстрира процесите, които протичат в склонитбената система. Дисертантката изчерпателно и системно е анализираща състоянието на парадигмите при съществителните имена от *о*- и *й*-основи, от *es*-основи, от *i*-основи в *ПА*. Част от примерите са категорично доказателство, че са резултат от аналитични процеси, които са действали през времето, когато текстът е битувал в българска езикова среда. П. Върбанова отделя специално място за морфологичната адаптация на чуждите имена. Основателно е твърдението ѝ, че това е една важна особеност, недостатъчно използвана в славистичните проучвания като допълнително сведение за времето, когато е извършен преводът. Заключение ѝ, че колебанията при морфологичната адаптация на чуждите имена в *ПА* са по-големи и това е още едно доказателство, че преводът е извършен по време, когато в езика навлиза чужда лексика, а правилата за адаптирането ѝ към граматичната система все още не са устойчиви.

Втората част от втора глава е посветена на изразяването на определеност в *ПА*. Обект на пълна ексцерпция и детайлен анализ са конструкции с постпозитивно показателно местоимение и конструкции с *иже*. Съжденията и анализите са задълбочени и често ракурсът, от който се разглеждат проблемите, е различен от традиционните. В отделни случаи опитът за тълкуване на даден езиков факт поражда възражения или не е съвсем убедителен. Когато анализира постпозитивната употреба на *съ* в наслова на глава 15 - *О том еже не любити мира сего* (според нейния превод - *За това да не обичаме този свят*), авторката се старее да докаже, че е възможно *мира сего* да има и анафорична функция (с. 154). Тук употребата на *миръ съ* е терминологична и не следва да се възприема с номинативната си семантика *този свят*, а като богословско понятие, което е семантичен еквивалент на ‘земното, светското; временното, преходното’.

Третата част на втора глава е посветена на глаголните времена (с. 174-189). Макар че българската глаголна система не е претърпяла основна промяна, всяка иновация, резултат от историческия развой на българския език, се превръща в много сериозно

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051P0001-3.3-04-0011

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

доказателство, че е могло да се случи само в българска езикова среда: през XI век говоримият руски език е формирал вече глаголни категории, които кардинално се отличават от българските. П. Върбанова много прецизно е отделила безспорно българските особености на сегашно време (изпадане на ок. –тѣ в 3 л. ед.ч., анализираща е формата ъ от вѣти – ъстѣ - ъ, като счита, че предпоставка за съкращаването на -стѣ е липсата на пряко лексикално съответствие в гръцкия текст, посочила е негативни форми за 3. ед.ч. нѣ, както и съчетанието нѣ вѣдѣ.

Анализът на глаголните форми за **аорист** и **имперфект** включва примери на архаичните асигматичен и първи сигматичен аорист със запазена сигма и аористни форми от дати и ѣсти само по първи сигматичен аорист със сигма, променена в х като доказателство, че преводът е ранен, но посочва, че преобладаващи са форми за -ох- аорист при глаголи от I спрежение с основа на несонорна съгласна (с изключение на рѣшти), считано за преславска особеност. Смесването на окончанията за аорист и имперфект е една от ярките български особености, която се съдържа и в *ПА*. В два от случаите на *хѡщѣж + инфинитив* дисертантката намира основание да ги счита за граматикализирани форми за бъдеще време (с. 186). Изводът ѝ, че по отношение на формите за бъдеще време *ПА* „се разграничават от паметниците на Преславската книжовна школа, за които е характерно разширяване на описателните съчетания с *имамѣ* и по-висока степен на граматикализация при съчетанията с *хѡщѣж*“ (с. 188).

В дисертацията е отделено място и за развитието на повелително и условно наклонение (с. 190-196). Интересни са наблюденията върху описателните повелителни форми. Представени са императивни форми на глаголи от III и IV спрежение, при които окончанието **-итѣ** за 2 л. мн.ч. е унифицирано с окончанието **-ѣтѣ** на глаголите от I и II спрежение като специфична българска особеност. Като незначителен пропуск може да се отбележи, че когато разглежда отрицателните повелителни форми с **нѣ мѡзи + инфинитива**

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051P0001-3.3-04-0011

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

на съответния глагол, не посочва факта, че тази конструкция и днес се среща в югозападните и югоизточните български говори.

Ценни са примерите за условно наклонение. В *ПА* има архаични, хибридни и нови форми за условно наклонение, а това е възможно само ако глаголическият превод се е тиражирал продължително време в българска езикова среда.

Петата част от втора глава е посветена на промените при инфинитива и супина (с. 197-201). Най-безспорни доказателства за история на текста в българска езикова среда е съкратеният инфинитив. Личният принос на П.Върбанова е изолирането на 5 случая на съкратени инфинитивни форми с отпадане на *-ти*, съвпадащи с формите на съкратения инфинитив в съвременния български. Това коригира наложеното становище, че най-ранните примери се срещат в Банишкото евангелие от XIII век. Оказва се, че в препис, по-ранен с два века и то в чужда рецепция, този процес е бил в ход. И това е неоспоримо доказателство за история на превода. Що се отнася до супина, правилно се отбелязва, че редуването на супин с инфинитив в *ПА* е в процес на отпадане на тази морфологична категория.

В последната част на втора глава са разгледани предпочитаните падежни употреби (с. 202-225). Обективният резултат по този проблем е заключението, че синтаксисът на превода на *ПА* е архаичен, но че се проявяват и иновации: развоят на дателния притежателен и разширяването на сферата на винителния падеж. П. Върбанова стига и до извода, че употребата на творителния предикативен падеж, на дателния при *хотѣти* и на приименните дателни енклитики подсказва преславско влияние.

Заключението е обобщение на изводите към отделните части на изследването. Авторката скромно оценява стореното, не е категорична в изводите си дали *Воскр* е препис от един или от повече от един антиграфи, дали лексикалните пластове и граматичните иновации се дължат на редактиране или на тиражиране на превода, защото вероятно

Инвестира във вашето бъдеще!

съзнава, че навлизането в хипотетичното ще намали стойността на научно-фактологичното.

В края е представен списък от 226 заглавия на цитираната научна **литература** в дисертацията. Даден е и списък със съкращенията, но може би следваше да се уточни кои съкращения на ръкописи или епиграфски текстове от кой речник са възприети, защото налице е непоследователност и отсъствие на принцип, по който е прието да се въвеждат. Не би било излишно, ако списъкът на лексикографските справочници беше отделен от научната литература.

Приложен е и **Словник на пълнозначните думи** в *ПА* (с. 255-345).

доц. д-р Мария Спасова

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативната програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от ЕС чрез Европейския социален фонд. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от СУ „Св. Климент Охридски” и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на ЕС и Договарящия орган.